

УДК 371.1

ГРАФІЧНИЙ МЕТОД РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ З ПАРАМЕТРАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ ППЗ “БН “АЛГЕБРА 7-9”

Сметанюк Л.В.

Херсонський державний університет

Дана стаття присвячена можливостям використання педагогічного програмного засобу “Бібліотека електронних наочностей “Алгебра 7-9” вчителями математики при викладанні теми «Задачі з параметрами» методом наглядно-графічних інтерпретацій.

Ключові слова: задачі з параметрами, графічний метод, шкільна система комп'ютерної алгебри.

Вступ

Задачі з параметрами – це задачі, які мають високу діагностичну цінність. Розв'язання задач цього типу потребує знання властивостей функцій і рівнянь, вміння виконувати алгебраїчні перетворення, високої логічної культури, доброї техніки дослідження, міцних знань теоретичного матеріалу, вміння поєднувати в єдине ціле знання з кількох розділів математики. Не кожному учню це під силу і тому не дивно, що розв'язування задач з параметрами завжди викликало і викликає великі труднощі у учнів[1;2].

І якщо декілька років тому задачі з параметрами зустрічалися тільки на вступних іспитах до вищих навчальних закладів, то сьогодні аналіз навчальних програм з математики для середніх загальноосвітніх навчальних закладів України показує, що вони є в багатьох темах елементарної математики: дослідження квадратичної функції, розміщення коренів квадратного рівняння відносно заданих чисел, розв'язання раціональних, показникових, логарифмічних, тригонометричних рівнянь і нерівностей та ін.

До того ж, на жаль, і учителі загальноосвітніх шкіл задачам з параметрами приділяють менш уваги, ніж іншим темам. Багато в чому це пов'язано зі складністю унаочнити традиційними методами динамічні математичні об'єкти, що розглядаються у таких задачах, та інколи недостатньою кількістю часу ґрунтовно розібрати алгоритм рішення хоча б однієї з них протягом уроку.

Існують два основних методи розв'язання задач з параметрами: аналітичний метод та метод наглядно – графічних інтерпретацій. І перший, і другий методи можна ефективно підтримати сучасними педагогічними програмними засобами (ППЗ) [3;4;5].

В даній статті розглядаються можливості розв'язування задач з параметрами методом наглядно-графічних інтерпретацій за допомогою ППЗ “Бібліотека електронних наочностей “Алгебра 7-9” (БН “Алгебра 7-9”).

БН “Алгебра 7-9” розроблена у НДІ інформаційних технологій Херсонського державного університету та фактично є шкільною системою комп'ютерної алгебри, яка призначена для використання на уроках алгебри в 7-9 класах загальноосвітньої школи вчителями математики - при підготовці до проведення уроків, самостійних або контрольних робіт, учнями – при виконання домашніх завдань.

Для підтримки розв'язування графічних задач у цій системі спеціально створено програмний модуль (ПМ) **Графіки**, функціональні можливості якого залежать від класу навчання і розширюються від класу до класу. Він надає можливість не тільки створювати а і демонструвати кроки побудови графічних зображень на координатній площині та числовій вісі.

ПМ **Графіки** можна ефективно використовувати на практичних заняттях для розв'язання алгебраїчних задач графічним способом, дослідження властивостей графіків функцій, дослідження математичних моделей фізичних та інших природничих явищ графічним методом. Ознайомитися з усіма можливостями ППЗ БН “Алгебра 7-9” та його ПМ

Графіки можна скориставшись настановами користувача та методичними рекомендаціями вчителям [6; 7; 12].

ПМ Графіки

Запуск ПМ **Графіки** здійснюється після проходження персоніфікації з головного меню програми БН “Алгебра 7-9”, при цьому попередньо вибирається клас навчання (в нашому випадку 9 клас) за допомогою виконання наступних кроків:

1. Головне меню/Навчальна програма/9 клас.
2. Головне меню/Інструмент/Графіки.

Після виконання цих кроків відкриється вікно ПМ **Графіки**, основними елементами інтерфейсу (рис.1) якого є:

1. Головне меню.
2. Режим.
3. Вікно відображення графіків.
4. Поле побудувань.
5. Довідник.
6. Вкладки довідника.
7. Шаблон введення.
8. Редактор формул.
9. Кнопка *Виконати*.

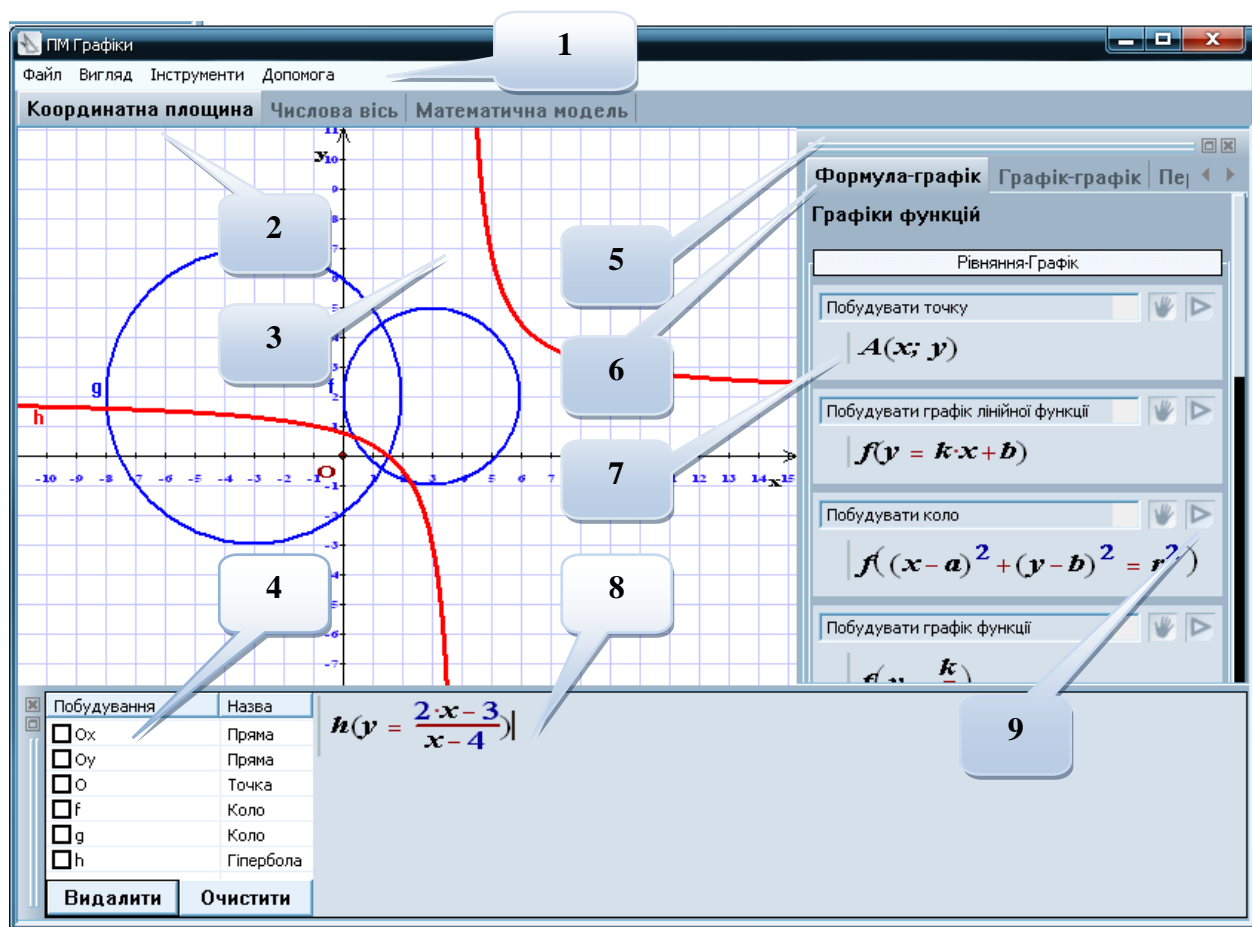

Рис .1. Основні елементи інтерфейсу ПМ Графіки.

Можливості роботи ПМ **Графіки** у двох режимах (побудови та демонстрації), даних елементів інтерфейсу та більш детально використання функцій головного меню, наприклад,

таких, як зміна кольору та товщини ліній, продемонструємо при розв'язанні наступних задач[8;9]. Їх умова була підібрана так, щоб проілюструвати не тільки технічні можливості ПМ **Графіки**, а і два основних графічних прийоми розв'язання задач з параметрами в залежності від ролі параметра (нерівноправна або рівноправна зі змінною):

- перший - побудова графічного образу на координатній площині – (x;y);
- другий – побудова графічного образу на координатній площині - (x;a).

Також зауважимо, в ході рішення задач не описується процес побудування графіків функцій та рівнянь «по точках», оскільки вважається, що при розв'язанні задач з параметрами у учня повинні бути сформовані основи графічної культури[1;2;9].

Задача 1. При яких значеннях параметра a система рівнянь $\begin{cases} x^2 + y^2 = 4, \\ y = x^2 + a. \end{cases}$ має тільки один

розв'язок?

Розв'язання.

Ідея. Графіком рівняння $x^2 + y^2 = 4$ є коло з центром в початку координат та радіусом 2. Функція $y = x^2 + a$ задає сімейство парабол, вершини яких лежать на вісі ОУ. Дана система матиме один розв'язок, коли графік параболи та графік кола будуть мати одну точку дотику.

Режим побудування. Будуємо графічний образ на координатній площині – (x;y). Після запуску ПМ **Графіки** виконаємо наступні дії:

1. *Головне меню/Нова задача.*
2. В діалоговому вікні, що відкрилося (рис.2), за допомогою панелі шаблонів математичного редактора(ПШМР) введемо умову задачі.

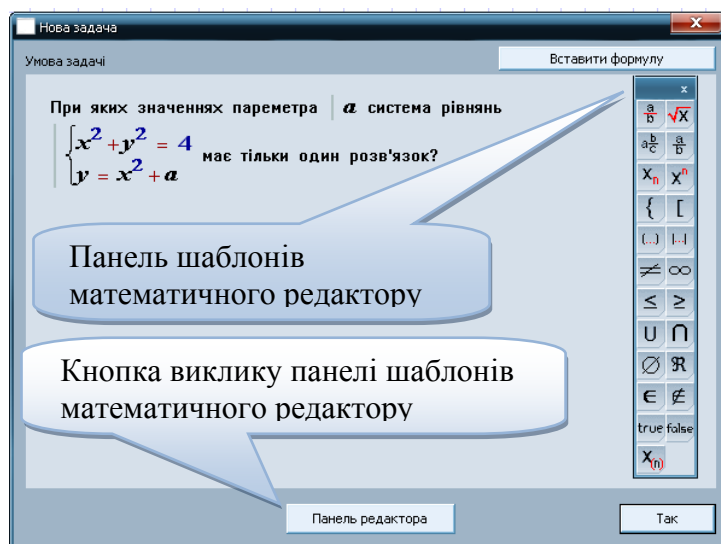

Рис.2. Діалогове вікно «Нова задача»

3. Змінимо масштаб координатної площини: *Головне меню/Вигляд/Панель графіків. Побудування кола*
4. Задамо синій колір ліній: *Головне меню/Вигляд/Опції/Колір/Лінії.*
5. У вікні *Довідник* активуємо опцію *Формула – графік/Рівняння-графік.*
6. Зі списку доступних побудовань виберемо *Побудувати коло.*
7. Активуємо ПШМР : *Головне меню/Вигляд/Панель редактора.*

8. У полі редактора формул введемо ім'я кола та після нього в круглих дужках за допомогою ПШМР наберемо дане рівняння кола у вигляді як це вказано у шаблоні введення довідника: $g(x^2 + y^2 = 4)$.
9. Натиснемо кнопку *Виконати* напроти команди *Побудувати коло*. У вікні відображення графіків з'явиться зображення кола, а в полі побудувань - ім'я.
10. Очистимо поле редактора формул: *Поле побудувань/Очистити Побудування сімейства парабол*
11. Змінимо колір ліній на червоний : *Головне меню/Вигляд/Опції/Колір/Лінії*.
12. Зі списку доступних побудувань виберемо *Побудувати графік функції $f(y = a \cdot x^2 + b \cdot x + c)$* .
13. При $a = 2$ у полі редактора формул введемо : $l(y = x^2)$
14. Натиснемо кнопку *Виконати* в шаблоні побудувань $f(y = a \cdot x^2 + b \cdot x + c)$. У вікні відображення графіків з'явиться зображення параболи, а в полі побудувань - ім'я.
15. Очистимо поле Редактора формул: *Поле побудувань/Очистити*
16. Побудуємо графіки ще двох парабол, аналогічно виконуючі кроки 13-15 при $a = -2$ та $a = 5$: $p(y = x^2)$, $f(y = x^2)$

На рисунку 3 продемонстровано кінцевий результат виконаних нами кроків та проаналізувавши який не важко зробити висновок, що дана система рівнянь буде мати один розв'язок тільки коли параметр $a = -2$.

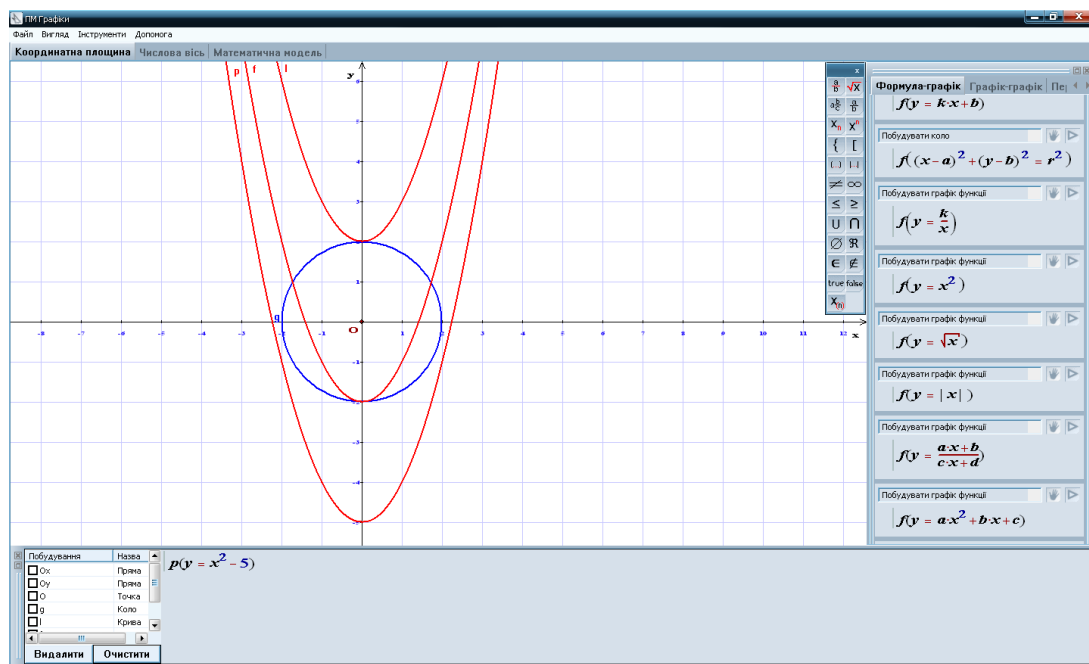

Рис. 3. Вікно ПМ Графіка у режимі Побудування

Кількість побудованих графіків функцій або рівнянь залежить від методичних аспектів розв'язання будь-якої задачі на уроці. В цьому режимі ви маєте можливість вилучати непотрібні побудування, виділивши в полі побудувань ім'я потрібної функції та натиснувши кнопку *Видалити* в цьому ж полі, або додавати побудування по описаному вище алгоритму.

Режим Демонстрації. Цей режим надає можливість переглянути окремо виконання графічних побудов в будь якій послідовності (рис.3). Перейти до нього можна, виконавши наступні дії: *Головне меню/Вигляд/Демонстрація*

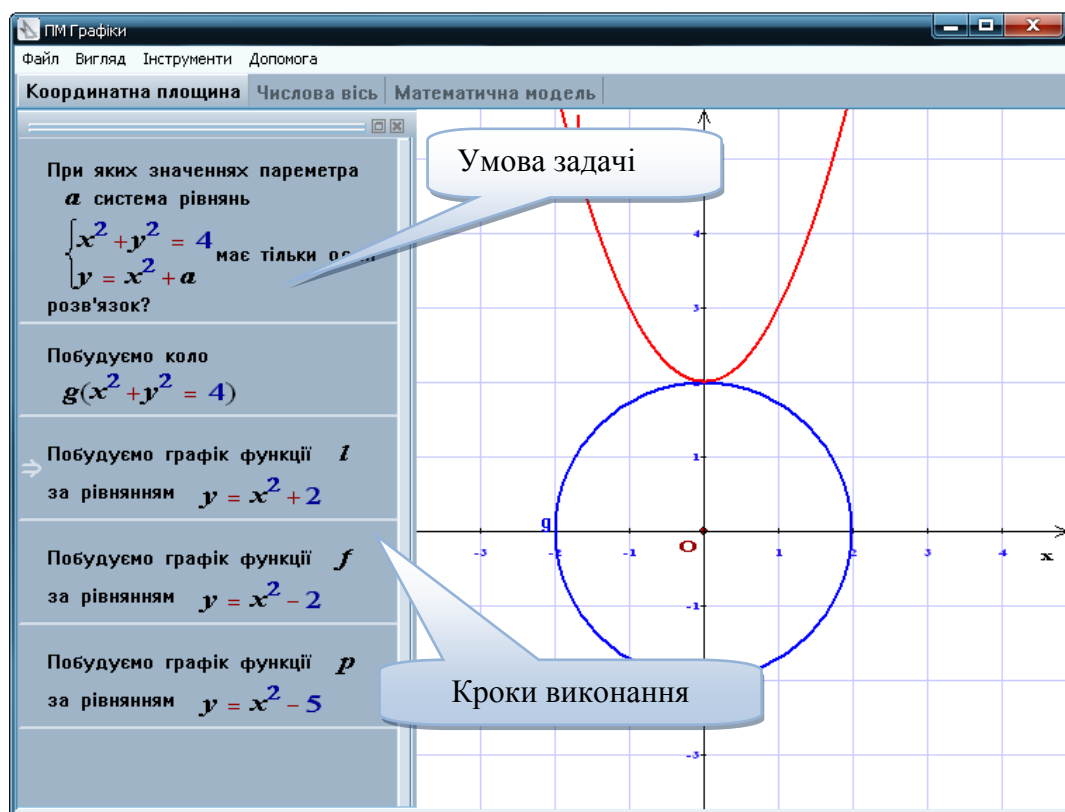

Рис. 3. Вікно ПМ Графіка у режимі Демонстрація . Задача 1.

Завершене побудування можна зберегти у «Бібліотеці графічних побудовань» (БГП), що надає можливість в подальшому зекономити час при підготовці до інших уроків або використовувати при організації самостійної роботи учнів. За допомогою команди *Відкрити з бібліотеки* графічну задачу можна відкрити для редагування або для демонстрації (рис.4). В поєднанні з інтерактивною дошкою або мультимедійним проектором цей режим надає учителю можливість викладати новий матеріал, супроводжуючи його статистичним і динамічним візуальним рядом, проводити комбіновані уроки та використовуючи інші модулі БН "Алгебра 7-9"[6;10].

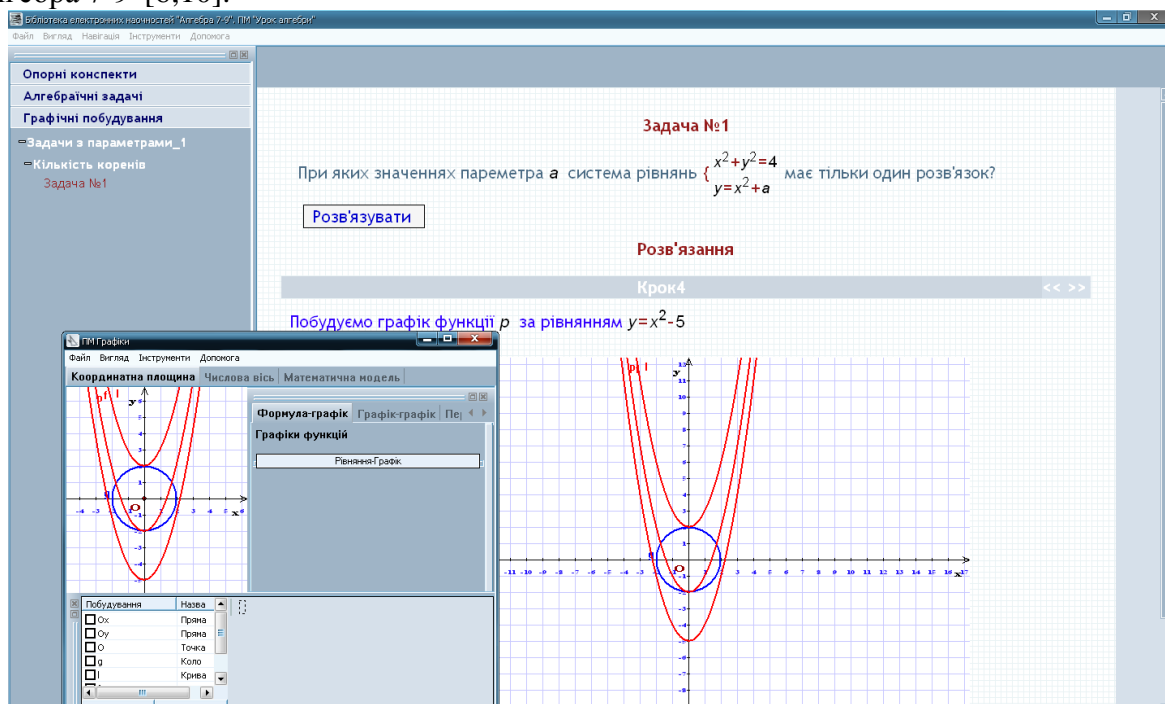

Рис. 4. Хід розв'язання графічної задачі у ПМ «Графіки» та БГП.

Задача 2. Скільки спільних точок мають графіки функцій $y = |x^2 - 6 \cdot |x| + 8|$ та $y = a$ в залежності від значення параметра a [11]?

Розв'язання.

Після запуску ПМ **Графіки** виконаємо наступні дії.

1. Введемо умову задачі: *Головне меню/Нова задача*
2. Змінимо масштаб координатної площини: *Головне меню/Вигляд/Панель графіків*.
Побудова графіка функції $y = x^2 - 6 \cdot x + 8$.
3. Задамо сірий колір : *Головне меню/Вигляд/Опції/Колір/Лінії*.
4. Задамо товщину ліній – 1од. вимір: *Головне меню/Вигляд/Опції/Товщина ліній*.
5. У вікні *Довідник* активуємо опцію *Формула - графік*.
6. Зі списку доступних побудовань виберемо *Побудувати графік функції $f(y = a \cdot x^2 + b \cdot x + c)$*
7. Активуємо ПШМР: *Головне меню/Вигляд/Панель редактора*.
8. У полі редактора формул введемо : $f(y = x^2 - 6 \cdot x + 8)$.
9. Натиснемо кнопку *Виконати* в шаблоні побудовань $f(y = a \cdot x^2 + b \cdot x + c)$.
Побудова графіка функції $y = x^2 - 6 \cdot |x| + 8$.
10. Виділимо ім'я f в полі побудовань.
11. У вікні *Довідник* активуємо опцію *Перетворення/Симетричне відображення пів площин відносно осей* (рис.5)
12. Очистимо поле *Редактора формул*: *Поле побудовань/Очистити*
13. У полі редактора формул введемо: $g(|x|)$
14. Натиснемо кнопку виконати напроти команди *Симетричне відображення правої півплощини*.

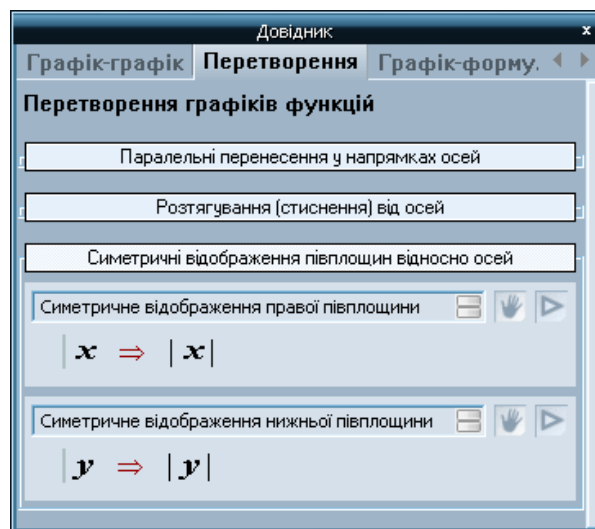

Рис.5. Вікно *Перетворення графіків функцій*.

Побудова графіка функції $y = |x^2 - 6 \cdot |x| + 8|$.

15. Очистимо поле *Редактора формул*: *Поле побудовань/Очистити*.
16. Задамо темно синій колір : *Головне меню/Вигляд/Опції/Колір/Лінії*.
17. Задамо товщину ліній – 3 од. вимір: *Головне меню/Вигляд/Опції/Товщина ліній*.
18. Виділимо ім'я g в полі побудовань.
19. У полі редактора формул введемо : $I(|y|)$.
20. Натиснемо кнопку виконати напроти команди *Відображення нижньої півплощини*.
21. Очистимо поле *Редактора формул*: *Поле побудовань/Очистити*.
22. Задамо червоний колір : *Головне меню/Вигляд/Опції/Колір/Лінії*.

23. Задамо товщину ліній – 2 од. вимір: *Головне меню/Вигляд/Опції/Товщина ліній.*
24. У вікні *Довідник* активуємо опцію *Формула - графік.*
25. Зі списку доступних побудовань виберемо *Побудувати графік функції $f(y = k \cdot x + b)$.*
26. Послідовно побудуємо множину графіків лінійної функції $y = a$, коли $a \in \{-1; 0; 0,5; 1; 3; 8; 9\}$.
27. Виконаємо перехід в режим *Демонстрації: Головне меню/Вигляд/Демонстрація.*

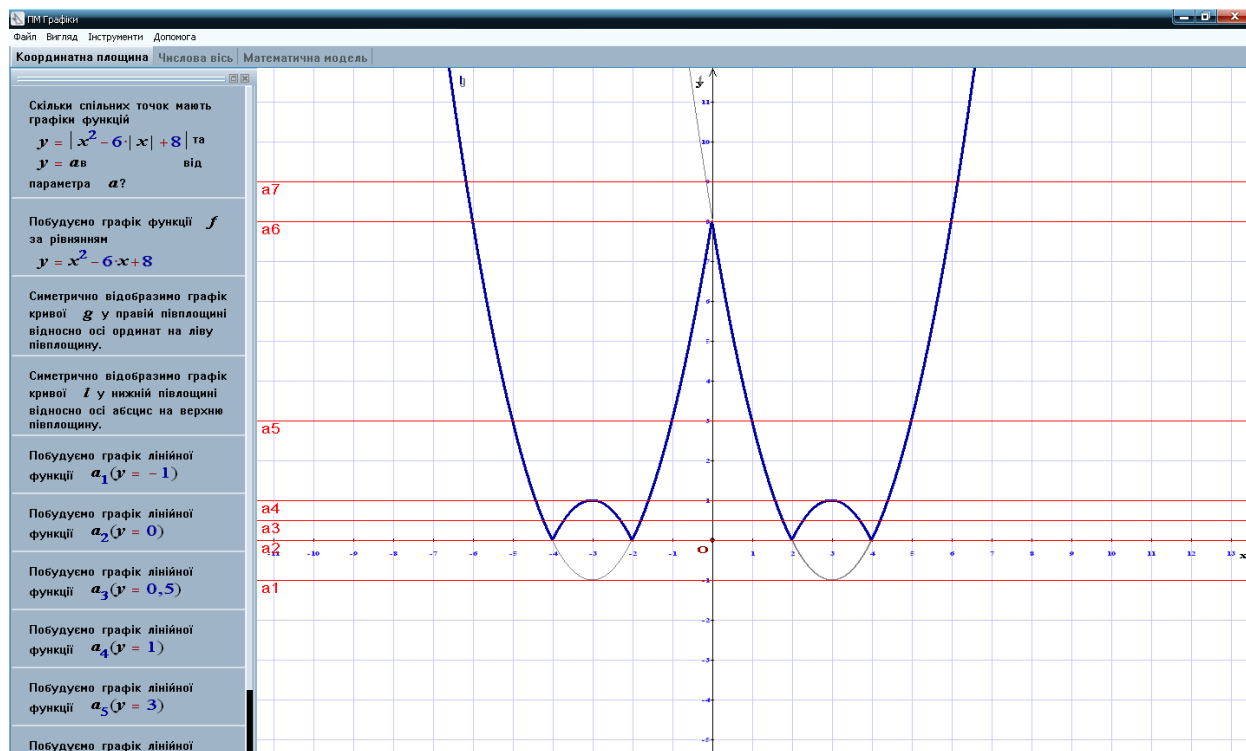

Рис.6. Вікно ПМ Графіка у режимі Демонстрація . Задача 2.

28. Аналізуючи отриману графічну побудову, робимо висновки про кількість спільних точок графіків функцій $y = |x^2 - 6 \cdot |x| + 8|$ та $y = a$ в залежності від параметра a :
  - якщо $a \in (-\infty; 0)$ – спільних точок не існує;
  - якщо $a \in (8; +\infty)$ - спільних точок 2;
  - якщо $a = 8$ спільних точок 3;
  - якщо $a \in \{0\} \cup (2; 8)$ - спільних точок 4;
  - якщо $a = 1$ спільних точок 6;
  - якщо $a \in (0; 1)$ спільних точок 8.

ПМ **Графіки** формує алгоритмічний стиль мислення при розв'язуванні задач на графічні побудови. Аналізуючи задачі з параметром, які можна розв'язувати графічним способом, учитель має знайти алгоритм її розв'язування за допомогою команд довідника та сформулювати цей алгоритм у вигляді послідовності команд. Учитель може заздалегідь підготувати шаблони алгоритмів розв'язку задач, де в залежності від рівня підготовки учнів деталізувати кроки виконання завдання та використовувати при організації самостійної роботи учнів(табл.1).

Табл. 1 – Картка – завдання для самостійної роботи.

Задача 3. Знайти при яких значеннях параметра a рівняння

$(x^2 + 2 \cdot x + a - 2) \cdot (x^2 - 2 \cdot x - a) = 0$ має рівно три корені?			
№	Алгоритм (кроки) виконання розв'язання.		
1	Зводимо дане рівняння до сукупності рівнянь: $\begin{cases} a + 4x - x^2 - 1 = 0, \\ a + 1 - x - 2 = 0. \end{cases}$		
2	Виражаємо параметр a через змінну x : $\begin{cases} a = x^2 - 4x + 1, \\ a = x - 2 - 1. \end{cases}$		
3.	а) Використовуючи <i>Формулу-графік</i> $f(y = a \cdot x^2 + b \cdot x + c)$, будуємо графік функції $y = x^2 - 4 \cdot x + 1$	б) Використовуючи <i>Формулу-графік</i> $f(y = a \cdot b \cdot x + c + d)$, будуємо графік функції $y = x - 2 - 1$.	с) Використовуючи <i>Формулу-графік</i> $f(y = k \cdot x + b)$, будуємо декілька прямих $y = a, a \in \{-4; -1; 1; 3\}$.
4	При яких значеннях параметра a графік функції $y = a$ перетинає отримане графічне об'єднання у трьох точках?		
5	Відповідь: $a = -1$.		

Висновки

Використання ППЗ “Бібліотека електронних наочностей “Алгебра 7-9”, зокрема ПМ **Графіки**, при розв'язанні задач з параметрами типу графічним методом дозволяє унаочнити динамічні математичні об'єкти та більш ґрунтовно розібрати алгоритм їх розв'язання. Це надає змогу учителю удосконалити навчальний процес при викладанні даної теми, що в свою чергу сприяє розвитку в учнів глибокого стійкого інтересу до дослідження, високої логічної культури, доброї техніки дослідження, вміння поєднувати в єдине ціле знання з кількох розділів математики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Репета В.К. Задачі з параметрами: навчальний посібник/ В.К. Репета, Н.О. Клешня, М.В. Коробова, Л.А. Репета.-Л.:Вища школа., 2006.-302с.:ін.
2. Горнштейн П.І. Задачі з параметрами/ П.І. Горнштейн П.І., В.Б Полянський, М.С. Якір. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004, - 256с.
3. Присяжнюк А.В. Програмний засіб навчального призначення «Динамічний графічний калькулятор»/ А.В. Присяжнюк // Комп'ютер у школі та сім'ї. - 2007. - № 5- С. 39-41.
4. Раков С.А. Навчальні дослідження в курсі геометрії за темою «Геометричні перетворення» з використанням пакета динамічної геометрії DG / С.А. Раков, В.П.Горох, К.О. Осенков // Комп'ютер у школі та сім'ї.-2004.- №7.- С.3-7.

5. Кушнір В.А. Технологія дослідження функцій засобами комп'ютерного моделювання / Кушнір В.А. , Річняк Р.Я // Комп'ютер у школі та сім'ї.-2009.-№6-С.12-17.
6. Програмний засіб "Бібліотека електронних наочностей "Алгебра 7-9", версія 1.5. Методичні рекомендації вчителям. За редакцією М.С.Львова, В.А.Крекніна. – Випуск 1. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – 59 с.
7. Програмний засіб "Бібліотека електронних наочностей "Алгебра 7-9", версія 1.5. Настанова користувача. Версія 1 / За редакцією М.С.Львова, В.А.Крекніна. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – 69 с.
8. Львов М.С. /Львов М.С.// Математична газета- 2007.-№11-12.-С.14-19.
9. Львова Н.М. Графічний метод розв'язування алгебраїчних задач та його реалізація у програмному засобі "Бібліотека електронних наочностей Алгебра 7-9 " / Н.М. Львова //Інформаційні технології в освіті: зб. наук. праць. Випуск 1. – Херсон: Видавництво ХДУ.- 2008.-190 с.
10. Основные аналитические методы решения задач с параметрами [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sc.nios.ru/catalog/rubr/df413b15-266b-4a0a-bdb2-28fc41140ab2/111905/>
11. Ясінський В.В. Математика: навч. посібн. для слухачів ФДП НТУУ «КПІ»/ За редакцією чл.-кор. НАН України В.С. Мельника.- К.: НТУУ «КПІ», 2005.- 372 с.- (Серія «На допомогу абітурієнту»)
12. Львов М. Алгебра з комп'ютером /М. Львов, Н. Львова.- К.: Шк. світ, 2007. – 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).

Рецензент: Співаковський О.В.